

ואימא, הר הבית דאסור במנעל, לילפא א-טא
 לרקיקה שאסורה בו, בקל וחומר ממנעל.
 אבל בית הכנסת דשרי במנעל, אדילוף בו
 רקיקה ממנעל, ולהיתר, הרי כיון שיש סברא
 להחמיר ברקיקה ממנעל, כי רקיקה מאוסה,
 אם כן נילף בבית הכנסת רקיקה מקפנדריא,
 ולאסור?

אלא אמר רבא: מה שהתירו רקיקה בבית
 הכנסת, הוא משום שלא הקפידו בו אלא רק
 כי [כמו] ביתו, מזה בביתו, אקפנדריא קפיד
 איניש, שלא יעברו דרכו, אבל ארקיקה
 ומנעל לא קפיד, אף בית הכנסת כן, (1)
 ולפיכך רק קפנדריא הוא דאסור לעשות בו,
 אבל רקיקה ומנעל שרי. (2)

שנינו במשנה: כל חותמי ברכות שבמקדש
 היו אומרים "עד העולם". והעונים היו

המלך בלבוש שק", והלא דברים קל וחומר,
 ומה שק שאינו מאוס, בכל זאת הלוּבוּשו אין
 ראוי לבא לפני מלך בשר ודם כך, (77) רקיקה
 שהיא מאוסה, והאדם נמצא בבית המקדש
 שהוא לפני מלך מלכי המלכים, לא כל שכן
 שיהא אסור לירוק בו?!

מכל מקום מבואר בברייתא זו, שמקור
 איסור רקיקה אינו נלמד מקפנדריא, ולכך
 אין לאוסרו בבית הכנסת.

אמר ליה רב פפא לרבא: אנא הכי קאמינא
 שנלמד לאסור רקיקה: נימא, הכא [בהר
 הבית] לחומרא, והכא [בבית הכנסת]
 לחומרא, ונלמד בכל אחד מהם מהדין
 שהחמירו בו יותר, בכדי להחמיר עליו בדין
 נוסף:

דחה, שהרי מצינו מפורש בנביאים שהתפללו
 בלבוש שק [ראה מלכים ב, יט. דניאל ט].

1. הפמ"ג תמה הרי כל אדם אוכל בביתו,
 ואם כן למה אסור לאכול בבית הכנסת.
 וכבר הבאנו [סב הערה 63] שהרמב"ם
 [תפלה יא ח] כתב "לא יעשו קפנדריא שאסור
 ליכנס בהן אלא לדבר מצוה", ומסתבר שלא נטה
 מטעם הגמרא, אלא שסבר כי דבר שיש בו בזיון
 [כגון אכילה], אסור אף שעושהו בביתו, ואילו
 שאר השימושים במקום, תלויים בקפידתו [כי
 אין בהם בזיון, כדלהלן], ובכל בית אין מקפידים
 כשעושה בו את תכליתו, וכיון שבית הכנסת
 תכליתו לדבר מצוה, לפיכך יש בו קפידא שלא
 ישתמש בו כקפנדריא שלא לדבר מצוה.

2. המג"א [קנא ט] כתב שהאר"י היה נוהר
 מרקיקה, וביאר הפמ"ג שלא הותרה רקיקה אלא

שהרי זה וזה נלמדים מקל וחומר.
 ויתכן שסבר שאין לומדים מהכתוב קודם
 מתן תורה. או ששק מוכיח יותר, שהרי יש בו
 סברא נוספת [חוץ ממיאוס או בזיון], שאסור
 לבא בו אפילו לפני מלך בשר ודם, וכל שכן
 לפני מלך מלכי המלכים.
 ולפי המבואר [בהערה 63] יתכן שרבי יוסי
 רבי יהודה אמר שהטעם של בזיון, שייך רק
 כשהאיסור מחמת קדושת המקום, אך אין צריך
 לכך, כי כיון שמורא מקדש הוא מפני השכינה
 שבו, אסור לעשות דבר מאוס לפניה, [ואכן
 רש"י ביבמות ו ב נקט רק את הטעם שרקיקה
 מאוסה, כי שם אמרו שאינך ירא מפני המקדש
 אלא מפני מי שהזהיר עליו].

77. המהרש"א העלה מכאן שאסור להתפלל
 בלבוש שק, כי אם לפני מלך בשר ודם כך כל
 שכן לפני מלך מלכי המלכים. ובמקור חיים

אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" [כמבואר בתענית טז ב].

דנה הגמרא: **וכל כך למה** האריכו המברכים?

מבאר הגמרא: **לפי שאין עונין אמין במקדש**, אלא אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", וכיון שהעונים מאריכים, ראוי שגם המברכים יאריכו בברכתם. (3)

מבררת הגמרא: **ומנין שאין עונין אמין במקדש?** — **שנאמר** [נחמיה ט ה] "ויאמרו הלויים וגו' קומו ברכו את ה' אלקיכם מן העולם ועד העולם", ומיד אחר כך הכתוב אומר, "ויברכו שם כבודך, ומרומם על כל ברכה ותהלה!", כלומר, שגם על העונים מוטל לברך (4) ולומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". (5)

יכול כל הברכות כולן תהא להן תהלה אחת,

לצורך, כגון כשמונעת את הכוונה בתפילה, שהרי כל אדם מקפיד על חברו שלא ירוק בביתו להנאתו. אך בשער הציזין [שם טו] כתב שמדת חסידות היא שלא לירוק, וראה בערוך השלחן [שם ט] שרק האר"י גופו הקדוש יכל לעמוד בזה.

ובשעה צ"ש שם צידד שהעשירים המקפידים על ריקה בביתם, יהיו אסורים בה אף בבית הכנסת, והיינו למסגנת רבא שהאיסור משום שמוש שמקפידים עליו, ותלוי בדעת כל אדם, כי אם האיסור משום בזיון, ודאי הוא תלוי בדעת רוב הציבור. [ומסתבר שבימינו שהבתים מרוצפים והכל מקפידים בריקה, יאסר לירוק, ראה משנת יוסף סי' כו].

עוד הביא המג"א [צא ה] שמהר"ם מינין תיקן שלא יכנסו עם מנעלים לביהכ"ס, וביאר הפמ"ג שכוונתו למגפיים, שאין נוהגים לעמוד בהם לפני הגדולים, אך בנעל אין לחוש לבזיון שמחמת הטיט הנדבק בה, ובערוך השלחן [קנא ט] כתב שהנוהגים לחלוץ נעליהם למדו זאת מהישמעאלים ואינו מנהג יפה.

3. המהרש"א נקט שנידון הגמרא על אריכות ענייתם על הברכה, ולכן תמה למה הביאה הגמרא את המקור מהפסוק על המשנה, והרי לא הוזכר בה ענין ענית אמין במקדש, [והובא רק

בתוספתא כענין בפני עצמו].

אמנם בפנים ביארנו כהריטב"א, ש"אין עונין אמין במקדש" הוא הטעם לנוסח הברכה במקדש, כי היות והעונים מאריכים, בדין הוא שגם המברכים יאריכו, וראה רש"י בתענית [טז ב] שמפסוק זה למדו על אריכות הברכה והעניה, ועי' הג' הגרא"מ הורביץ.

4. הריטב"א ביאר שהפסוק מלמד כי במקדש היה חיוב על העונים להוסיף וברך בענייתם, ושלא ככל עניית אמין שהיא רק הסכמה עם שבח המברך. וראה תוס' רי"ד [יומא סח א]. והצל"ח ביאר, על פי מהרש"א [טוטה מב ב], ש"אמן" כולל שני שמות, "הוי"ה" שהוא השם בכתבו, ו"ארנ"י" שהוא השם בקריאתו, ויחד הם בגימטריה צ"א, כמינין "אמן". ובמקדש שלא היו עונים אמין, אלא "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", לא נכללו שני השמות בדברי העונים, וגם בדברי המברך לא נכללו, כי במקדש אומר את השם ככתבו, לכך תקנו לומר "ברוך ה' אלוהי ישראל" שהוא מעין שם אדנות המורה על כבוד מלכותו, כי שם אדנות הוא בחינת מלכות [ראה זהר ויקרא], נמצא שבדברי המברך נכללים שני השמות יחד.

5. הרשב"א הביא שהראב"ד נקט כי רק

ואחר הברכה האחרונה יענו פעם אחת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בשביל כל הברכות יחד?

תלמוד לומר: ומרומם על כל ברכה ותהלה", ללמד, שעל כל ברכה וברכה תן לו תהלה בפני עצמה.

שנינו במשנה: התקינו שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם ה', שנאמר "והנה בעו בא מבית לחם, ויאמר לקוצרים ה' עמכם, ויאמרו לו יברכך ה'". ואומר [שופטים ו יב] "ה' עמך גבור החיל", ואומר [משלי כג כב] "אל תבוז כי זקנה אמך", ואומר [תהלים קיט קכו] "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

דנה הגמרא: מאי ואומר? למה הוצרכו ללמוד מכל הפסוקים האלו?

מבאר הגמרא: כוונת המשנה להוסיף, וכי תימא שאי אפשר להוכיח ממה שבועז שאל בשלום הקוצרים בשם, כי יתכן שבעז מדעתיה דנפשיה קאמר, ובאמת אין לעשות כן (6) — תא שמע שגם המלאך אמר לגדעון "ה' עמך גבור החיל".

וכי תימא, שגם מפסוק זה אין להוכיח שאפשר לשאול בס, כי המלאך הוא דקאמר ליה לגדעון כך, לא בדרך שאילת שלום, אלא בשליחות המקום בישרו שהשכינה תשרה עמו — תא שמע: "אל תבוז כי זקנה אמך" כלומר, אל תבוז לבועז ותאמר שמדעתו עשה, ושלא כדין, שהרי מזקני ישראל היה, ויש לסמוך על מה שאמר "ה' עמכם".

ועל כך מוסיפה המשנה להביא את המקור שעליו סמך בועז עצמו כששאל לשלום

ההוספה בברכת "גואל ישראל" הנאמרת במקדש. וראה גם רש"י שמות כ כא שאין רשות להזכיר שם המפורש אלא בברכת כהנים במקדש, ומקורו מסוטה לח א].

ותוס' בסוטה [מ ב] כתבו שבברכת כהנים עונים מיד בהזכרת השם, ולא בסוף הברכה [ובכתבי הגר"ח תלה הוכיח שהיו עונים רק אחר ההזכרה, ולא בעת ההזכרה], וביאר התו"ט [שם] שנאמר בה "כה תברכו" כמו שנכתבה בתורה, ואין המברכים יכולים לומר "ברוך ה' אלוהי ישראל וגו'", לפיכך גם העונים לא אמרו בשכמל"ו [ובזה יש סברא נוספת, שאין ברכתם נסובה כלפי הקב"ה, ולא שיך לומר בשכמל"ו על הברכה, אלא על עצם השם].

6. לכאורה תמוה, הרי מנהג זה נזכר במגילת רות שנכתבה ברוח הקדש, ואילו נעשה שלא

בברכות שבתפילה ענו כך [וראה רש"י במשנה שנקט לדוגמא ברכת חונן הדעת] אך בשאר ברכות היו עונים אמך, כפי שמצינו [נחמיה ח ו] שעזרא ברך בתורה וענו אחריו אמך, ויתכן שעניית בשכמל"ו לא נתקנה אלא לצבור, ושייכת רק בתפלה התלויה בצבור, ולא בשאר ברכות.

והרע"ב [תענית ב ה] כתב "שבמקדש לא היו עונין אמך אחר כל ברכה אלא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, לפי שהיו מזכירין שם המפורש בחתימת הברכה", ומשמע שכך נהגו בכל הברכות, אך התו"ט [סוטה ז ו] כתב שאין אומרים בשכמל"ו אלא כשהמברך אמר בברכתו "ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם" שכן היתה תקנת עזרא במקדש, ויתכן שכוונתו שעונים כך רק על תפלה שנתקנה במקדש דוקא, [וראה רמב"ם תענית ד טו שבתענית היו עונין כך על

הקוצרים בשם: **ואומר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך"**, ומשמעו שכדי לקיים את רצון ה', כגון במצוות "בקש שלום ורדפהו", מותר לעשות דבר הנראה אסור, כהוצאת שם שמים לבטלה.

אמר רבא: האי קרא "עת לעשות לה' הפרו תורתך" נדרש בשני אופנים, **מרישיה לסיפיה מדריש**, וגם **מסיפיה לרישיה מדריש**.

מרישיה לסיפיה מדריש כך: **"עת לעשות לה'"** [יש עת לה' לעשות] פורענות בעוברי רצונו, **ומאי טעם? — משום ש"הפרו תורתך"**.⁽⁷⁾

ומסיפיה לרישיה מדריש כך: לפעמים הצדיקים עושי רצון ה' **"הפרו תורתך"**, **ומאי טעמא? משום שהיא "עת לעשות לה'"**, והיינו שיש עת שצריך לבטל בה דברי תורה

לצורך שמים, כגון אליהו שהקריב בהר הכרמל בשעת איסור הבמות, כדי להוכיח לנביאי הבעל כי ה' הוא האלקים, ובאופן זה דרש בועז את הפסוק לענין שאילת שלום בשם.⁽⁸⁾

תניא: הלל הזקן אומר: בשעת המכניסין פזר, בשעה שחכמי הדור מכניסין [מכונסין לעצמם] ואין מרביצים תורה לתלמידים, פזר אתה דברי תורה לשנותם לתלמידים.⁽⁹⁾ ואילו **בשעת המפזרין כנס!** כלומר, בשעה שגדולים שבדור מפזרין ומרביצים תורה, כנס את עצמך, ואל תטול שררה להרביץ תורה לתלמידים. וכיון שתאחז במדת הענוה, תרבה בכך כבוד שמים, וגם זה בכלל **"עת לעשות לה' הפרו תורתך"**.⁽¹⁰⁾

ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו, פזר והרבץ תורה ברבים, שנאמר [משלי יא כד]

כדין, ודאי לא היה נכתב במקרא. וביאר ביד דוד שכוונת הגמרא שעל מקרא זה ניתן לומר שלא נתקן לדורות, ועל כך מוכיחה ממעשה המלאך, ומסיקה, שניתן ללמוד מזקני הדורות שהמשיכו ונהגו כך.

7. **רש"י, והרמב"ם בפיה"מ ביאר** שכאשר יבא העת להפרע מאדם, יזדמנו לו סיבות להפרת התורה, כדי שיבא עליהם העונש במשפט, וכך הוא נדרש: בעת שהקב"ה עושה משפט, הוא מקדים לכך ביטול תורה, וראה **מהרש"א**.

8. בסוף המשנה שנינו **"ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך"**, רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה'", וביאר **הרמב"ם בפיה"מ** שבעת שהפרו תורתך ועברו על התקנה, יהיה עת לעשות לה' להפרע מהם ולהענישם. והריטב"א נקט שתקנו כך כדי שלא ישכחו שם השם, ושלא

יהיה שם ע"ז שגור כפי העם. ולביאוריהם התקנה היתה חיוב לברך בשם, ולכן כשלא יעשו כן יענשו.

ואילו **רש"י פירש** שלפעמים הפרו תורתך, כגון בשאלת שלום בשם, שנראית תקנתם כדבר האסור, וביאר **הגר"א** שכוונת המשנה לפרש שלא נדרוש את **"עת לעשות"** כזמן נקמה בחוטאים, אלא כרי נתן שבעת תקנה ניתן להפר את התורה, ולכן היתירו לברך בשם, ולא לחוש לזלזול, וראה **רש"י במכות** [כג ב].

9. רבינו יונה [אבות ב ה] נקט שאף זה בכלל **"עת לעשות לה'"**, כי כיון שחכמי הדור **"הפרו תורתך"** ולא למדוה, הרי מוטל עליך לעשות לה' וללמדה.

10. **רש"י, והמהרש"א** הביא מירושלמי שגם מימרא זו [כמו המימרא דלהלן] עוסקת במצב

"יש מפזר ובכל זאת הוא נוסף עוד, ו[אילו] חושך [חוסך] מיושר אך למחסור".

הרבה לעצמו, כי לבסוף כולם יכירו בערכה.⁽¹¹⁾

ואם ראית דור שאין התורה הביבה עליו, כנס, ואל תרביץ תורה, כי כשאתה מפזר תורה ואין השומעים חפצים בכך, הרי אתה מטיל דברי תורה לביזיון, שנאמר "עת לעשות לה' הפרו תורתך" והיינו שמוטב לבטל תורה ולא לפזרה, בשעה שכונסה בקרבו לשם שמים.

ועוד דרש⁽¹²⁾: באתר דלית בו גבר [אדם חשוב] המורה הוראה לעם, תמן הוי אתה גבר והורה לרבים את ההלכה.⁽¹³⁾

אמר אביי: מדברי בר קפרא שראוי להורות הוראה באתר דלית ביה גבר, שמע מינה, כי באתר דאית בו גבר שמורה הורה, תמן לא תהוי גבר, ואל תורה לרבים.⁽¹⁴⁾

דרש בר קפרא: אם ראית סחורה שהיא זלת [נמכרת בזול], קבויץ וקנה מינה, אסוף אותה, מפני שסופה להתיקר. וכוונתו שהגדל בדור שאינו מייקר את התורה, ילמד

מקשה הגמרא: פשיטא שאם יש באותו מקום אדם גדול שמורה הוראה, הקטן ממנו לא יורה, שהרי הוא עובר על איסור "מורה

התלמידים, שאם רצונם לכנוס תורה לקרבם, ראוי ללמדם, ואם אם מפזרים אותה ואינה חביבה עליהם, יכנוס הרב את תורתו בקרבו, ולא ילמדם.

גדול כנגד כולם, כי הם דוגמת מת מצוה, וראה תנחומא [משפטים ה].

ובתוי"ט [אבות א ו] הביא ממהר"ל [דרך החיים] שלכן שנינו "קנה לך רב" ולא "קנה לך תלמיד" כי אין ראוי לאדם לעשות עצמו לרב וליקח לעצמו שם חשיבות לומר תלמוד ממני כמו שעושים בארצות הללו. וכתב שאין צורך לביאור זה, כי משנה זו נאמרה אחר דברי אנשי כנסת הגדולה, והם כבר אמרו "והעמידו תלמידים הרבה" וזה אינו שייך אלא כשהתלמידים חפצים ברב, כי בעל כרחם לא יבואו, ומי שאינו ראוי להעמיד תלמידים לא יכול לקנותם.

12. בעיץ אליהו ביאר שדרש זה הוא כהמשך לקודמו, וכוונתו, כי אף במקום שהמצוות בזול, אם יש אדם אחר שיעשם, יעסוק הוא בתורה והמצוה תעשה ע"י אחר.

11. בספר חסידים [רסא] כתב "אהוב את המצוה הדומה למת מצוה, כגון שתראה מצוה בזויה או תורה שאין לה עוסקים, כגון שבני עירך לומדים מועד וסדר נשים, תלמוד סדר קדשים, ואם תראה שאין חוששים ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו, אתה תלמדם ותקבל שכר

13. רבינו יונה [אבות ב ה] נקט שאף זה ככלל "עת לעשות לה'", כי כיון שהראויים להוראה "הפרו תורתך" ולא הורוה, הרי מוטל עליך לעשות לה' ולהורות.

14. באבות [ב ה] שנינו "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש", וביאר המהרש"א דהיינו לגבי עיסוק בצרכי ציבור, אבל כאן מדובר לגבי ללמד תורה, ולכן דייק אביי ש"באתר דאית גבר לא תהוי גבר". והוסיף, שבהכרח כל כוונת בר קפרא היתה לדיוק זה, שהרי עצם דבריו אין בהם חידוש, כי כך דרשו מהכתוב "עצומים כל הרוגיה", זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה, וראה הגהות הגרא"מ הורביץ. .

הלכה בפני רבו"?! (15)

מתרצת הגמרא: **לא נצרכה לדברי אביי, אלא בששניהם שוין**, באופן שהוא והתלמיד חכם שנמצא באותו מקום, שוים בחכמתם, בכל זאת לא יטול ממנו את העטרה, לדרוש במקומו, אחר שכבר הורה בקביעות (16).

דרש בר קפרא: איזוהי פרשה קטנה, שכל גופי תורה תלוין בה? — זהו מה שנאמר [משלי ג ו] **"בכל דרכיך דעהו, והוא יישר ארחותיך"** שתדע בידיעה אמיתית ממצאות הבורא, ושהוא משגיח על כל דרכיך, והוא

נותן שכר לצדיקים ועונש לרשעים, ואז "הוא יישר ארחותיך", כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. (17)

אמר רבא: בכל דרכיך דעהו, ואפילו לדבר עבירה! שאף אם אתה נצרך לעשות מעשה שיש לו השלכות לטוב ולרע, (18) תן לבך לכוון בעשייתו לצורך מצוה, ואם כך אתה עושה, הרי הוא יישר ארחותיך. (19)

דרש בר קפרא: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה. (20)

15. משמע מקושיית הגמרא שהאיסור להורות בפני רבו נוהג בכל אדם הגדול ממנו, שהרי לא תירצה הגמרא שחידושו של אביי הוא במי שלא למד ממנו תורה, וראה **חכמת שלמה** [יו"ד רמב].

16. ראה **תוס' בסוטה** [כב ב] שאם שניהם קבועים באותו מקום, והם שוים בחכמה, יכול גם השני להורות, וכן פסק הרמ"א [יו"ד רמה כב].

17. ע"פ מהרש"א. **ובשפתי חיים** [מועדים ח"ג עב] ביאר שבכל מעשיו, אפילו המותרים, יכוון לעבודת ה', ומתוך כך יתקרב לה', כי "דעהו" מלשון קורבה, כמו שפירש רש"י [בראשית יח ט] "כי ידעתיו", שהמחבב את האדם מקרבו ויודעו.

18. רש"י כתב "אם צורך מצוה הוא, כגון אליהו [שהקריב קרבן בשעת איסור הבמות] בהר הכרמל, עבור עליה", ומהר"ץ חיות נקט שכוונתו להתיר עשיית עבירה לצורך מצוה, אך כבר כתב **בנפש החיים** [א כב] שמיום שנתנה תורה, אין היתר לעבור עבירה לשמה [והרחבנו בזה בחברותא להוריות י ב]. ויתכן שכוונתו

רש"י רק לקיום הוראת שעה של נביא, שהיא מצוה אף כאומר לעבור על דבר תורה.

אכן הרמב"ם [בשמונה פרקים, פ"ו] ביאר שהכוונה על העושה מעשה שיש לו תוצאה לטוב ולרע, והוא תלוי בכוונתו [כגון שהורג רודף והוא גם שונאו], שצריך להזהר בכוונתו שתהיה לתכלית טובה.

ובמשך חכמה [ויקרא ו כג] ביאר שהכוונה לכח התאוה אשר באדם, כי אף שבכללו הוא עבירה, אינו ראוי להסירו לגמרי, שהרי זה עצם השלמות, לזכך את כוחות החומר, שלא יאכל אלא לשם שמים לקיום עצמו, ומקורו מהרמב"ם [דעות ג ב].

19. בעיני יעקב גרס כאן "אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי: גנבא אפום מחתרתא, רחמנא קריי", וביאר **במכתב מאליהו** [ח"ד 289] שמדובר באדם שמעשה גניבה הוא למטה מנקודת הבחירה שלו, אך לגבי תפילה עדיין יש לו בחירה, ובאופן שדינו של הנגנב אינו מעכב, כגון שמגיע לו נזק, יתכן שתתקבל תפלת הגנב, כדי שיתעלה וירגיש את הסתירה שבנפשו, ואולי ישוב בתשובה.

20. ביאר הגר"א שהרי בכל אומנות יש עניינים

מבררת הגמרא: ומה היא אומנות זו?

אמר רב הסדא: מחטא דתלמיתא — אמנות מחט, שתפירותיה עשויות שורות שורות כתלמים. (21)

תניא: רבי אומר: לעולם אל ירבה אדם רעים [חברים] בתוך ביתו, שנאמר [משלי יח כד] "איש רעים להתרועע", כי אדם שיש לו רעים רבים, סופו שהוא מתקוטט עמהם, והם מרעיין לו. (22)

תניא: רבי אומר: אל ימנה אפוטרופוס בתוך ביתו, שאלמלי לא מינה פוטיפר את

יוסף לאפוטרופוס בתוך ביתו, לא היה בא לאותו דבר של מעשה אשתו עם יוסף (23).

תניא: רבי אומר: למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה? — לומר לך, כל הרואה סוטה בקלקולה, יזיר עצמו מן היין. (24)

אמר חזקיה בריה דרב פרנך, אמר רבי יוחנן: למה נסמכה פרשה סוטה לפרשת תרומות ומעשרות שנאמרה לפניו? — לומר לך, כל מי שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן, לבסוף הוא נצרך לכהן על ידי אשתו, כי סופו שתשטה אשתו עליו, ויצטרך להשקותה, (25) שנאמר [במדבר ה י]

ועשירים, ולמה יטרח ללמוד אומנות קשה, ולפיכך עדיף ללמוד אומנות קלה.

21. הערוך [תלמיתא] פירש, שהיא "נקיה" מחשש גזל, ו"קלה" שאין בה חסרון כיס. ובחובת הלכות [בטחון ג] ומהרש"א [קידושין פב א] ביארו שהכוונה לאומנות כזו שישאר לו גם פנאי ללמוד תורה.

22. רש"י סנהדרין [ק ב], וביאר המהרש"א [שם] שבמכלול הידידים ודאי יהיו גם כאלו שאינם הגונים, והם ירעו לו. וראה דבריו ביבמות סג ב.

23. כמבואר ברש"י [בראשית לט ו] "כיון שראה עצמו מושל, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו" ומתוך כך "ותשא אשת אדוניו את עיניה וגו'".

24. בעקידת יצחק [עג], ביאר שכשאדם רואה נס מפורסם, הוא מתפעל, ונדמה לו שאין צריך עוד להתרחקות יתירה, לכן נאמר, שאז יזיר עצמו מן היין.

ויש שביארו שרצון התורה ללמד, שלא יסתפק בהתפעלותו בלבד, כי ההתפעלות עצמה אינה כלום, אלא היא הכנה לקבל עליו אז סייגים והרחקות מהחטא.

ואחרים ביארו שאדם סבור שראיית העונש מונעו מלחטוא, אך האמת היא שגם בראיה זו הוא מתעורר להרהר בחטא שגרם לעונש [או שעצם הידיעה על מציאות חטא היא פסולה], ולכן עליו לקבוע לעצמו סייג שלא יחטא.

25. הגר"א [קול אליהו] ביאר, כיון שהמעכב מעשרותיו סוף שנצרך להם, יתכן שאשתו תחשוד שסיבת עניותו היא ככתוב [משלי כט] "רועה זונות יאבד הון", וכיון שאם האיש חטא אין המים בודקין אותה, לא תחשוש משתייתם, ותזנה תחתיו.

והחתם סופר ביאר שעל שני דברים אמרו שמביאים לעשירות, א. מעשר, כמו שדרשו "עשר בשביל שתתעשר". ב. המכבד את אשתו [ב"מ נט א]. וכדי שלא ימנע אדם ממעשר ותחת זה יקשט את אשתו, נקבע שהעושה כן, קישוט אשתו יעשנה סוטה.

ובגבול בנימין ביאר ע"פ דברי רב יהודה

"ואיש את קדשיו לו יהיו", ודרשה על מי שמעכב קדשיו [תרומות ומעשרות] לעצמו, ואינו נותן לכהן, ופמ"ד ליה "איש איש כי תשטה אשתו" וכת"ב עוד בסמוך "והביא האיש את אשתו אל הכהן וגו'" (26).

ולא עוד, אלא שאם מעכב אצלו את המתנות, סוף שהוא עצמו נצרך להן. שנאמר [שם בהמשך הפסוק]: "איש את קדשיו לו יהיו" כי לבסוף ירד מנכסיו, ויזדקק ליטול מעשר עני ושאר מתנות עניים.

אמר רב נחמן בר יצחק: ואם נתן את המתנות לכהן, לבסוף הוא מתעשר, שנאמר: "איש אשר יתן לכהן לו יהיה". וכיון שבתחילת הפסוק הנסוב על "קדשיו" נאמר "לו יהיו" בלשון רבים, ואילו בסופו נאמר

"לו יהיה" בלשון יחיד, משמע שסופו עוסק בשכרו, שיהיה לו ממון הרבה. (27)

אמר רב הונא בר ברכיה משום רבי אלעזר הקפר: כל המשתף שם שמים בצערו, ומברך על הרעה "דיין האמת", (28) כופלין לו פרנסתו, (29) שמצויה היא לו תמיד בהרוחה, שנאמר [איוב כב כה]: "והיה שדי בצריך, וכסף תועפות לך", ודרשו "צריך" מלשון צרה וצער, שאם בשעה זו יהיה שם שדי בפיו, תיכפל פרנסתו. כי "תועפות" הוא לשון כפילה (30) שהרי תרגום "וכפלת" הוא "ותעף" [אונקלוס שמות כו ט].

רבי שמואל בר נחמני אמר: מי שמשתף שם שמים בצערו, פרנסתו מעופפת לו בצפור ובאה אליו בלא קושי, שנאמר: והיה שדי

[ב"מ נט א] שאין מריבה מצויה בביתו של אדם אלא על עסקי תבואה, וכיון שהמעכב מעשרותיו סוף שנצרך להם, הרי תמשך קטטה לתוך ביתו, ותסטה אשתו.

ויתכן לפרש שאין הכוונה שתסטה ממש, אלא שערכו המעשר ימנע ממנו פרי בטן, שהרי שנינו [מע"ש ה יג] שברכת הבנים באה בזכות המעשרות, ושמה תסתר אשתו, כדי שישקנה, ותזכה לברכה של "ונזרעה זרע" כטענת חנה לעיל [לא ב], וראה של"ה [במדבר תורה אור יא].

26. הצ"ח הביא רמז לכך מדברי רש"י על הפסוק "ויקחו לי תרומה" – "לי לשמי", שאם תשטה אשתו, ימחק השם לתוך המים המאררים, ועל ידי נתינת התרומה, לא תשטה אשתו ויציל את שם ה' מידי מחיקה.

27. ע"פ מהרש"א והגר"א.

28. רש"י. ותמה המהרש"א, שאין זו משמעות

לשון "המשתף". ופירש, שמתפלל כביכול על הקב"ה עצמו, שיעשה עמנו למען שמו, כי הוא עמנו בצרה. והגר"א ביאר שיודע שאין צערו בא בדרך מקרה, אלא משתף בכך גם את הטעם שה' גזר עליו כך.

29. בנפש החיים [ב יב] ביאר שהשכינה מצטערת בצערו של ישראל [ראה סנהדרין מו א], ונמצא שחוטא שהתיישר, כיון שהצטער על צער השכינה מפני חטאיו ומפני יסוריו, הרי כיון שחטאיו הפכו לזכויות, יש בהם כפלים, על שני חלקי הצער שנגרם בעטיו, וראה רוח חיים [ג ב] ושפתי חיים [מועדים ג שמת].

30. מצינו "תועפות" מלשון חוזק בפסוק [במדבר כג כב] "ותועפות ראם לו", והכפילות גורמת לחזק את הדבר, וכן מעוף הציפור מורה על חוזק. וראה רש"י [שם] "וכסף תועפות לשון מעוז המה, ואומר אני שהוא לשון ועוף יעופף, המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה".

בצריה, וכסף תועפות לו, ו"תועפות" הוא מלשון מעוף.

אמר רבי טובי אמר רבי יאשיה: כל המרפה עצמו מדברי תורה, אין בו כח לעמוד ביום צרה, שנאמר [משלי כד י']: "התרפית ביום צרה, צר כהכה", ודרשו, אם התרפית מהתורה, אז יהיה כוחך צר ביום צרה, כי המלאכים התומכים באדם בעת צרה, אינם עוזרים למתרפה.

אמר רב אמי בר מתנה אמר שמואל: ואפילו אם נתרפה ממצוה אחת בלבד, ולא חש להתעסק בה כשבאה לידו, יהיה כוחו צר ומועט ביום צרה. שהרי נאמר "התרפית", ומשמע רפיון מכל מקום, ואפילו ממצוה אחת בלבד.

אמר רב ספרא: רבי אבהו היה משתעי [מספר], שכשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה, היה מעבר שם שנים וקובע חדשים

[אם יהיה החדש חסר או מלא] בחוצה לארץ, ועשה שלא כדין, כי אין מעברין (31) את השנה בחוץ לארץ (32) שגרו אחריו חכמים שבארץ ישראל שני תלמידי חכמים למחות בו, והם, רבי יוסי בן כיפר, ובן בנו של זכריה בן קבוטל. כיון שראה אותם חנינא, אמר להם: למה באתם?

אמרו ליה: ללמוד תורה כאנו! (33)

הכריז עליהם חנינא: אנשים הללו, גדולי הדור הם, ואבותיהם שמשו בכהונה בבית המקדש. כאותה ששנינו: זכריה בן קבוטל אומר, הרבה פעמים קריתי לפניו [לפני כהן גדול בליל יום כפור, בשביל שלא יישן] בספר דניאל! ופרחי כהונה היו קורין אז לפני כהן גדול, הרי שזכריה בן קבוטל שימש בבית המקדש.

התחיל חנינא להורות הלכות, ומה שהיה הוא מטמא, היו הם [רבי יוסי בן כיפר ובן

31. דעת הרמב"ם [קידוה"ח א ת] שגם אין מחשבים את חשבון הראיה בחו"ל, אך תוס' [יבמות קטו א] נקטו שאם יש קצת אונס אפשר לחשב בחו"ל ולקבוע ע"פ חשבון זה בארץ ישראל, וראה הערה 40.

32. רש"י כאן הביא שבסנהדרין [יא ב] דרשו דין זה מ"לשכנו תדרשו", והיינו שכל דרישות שאתה דורש, לא יהיו אלא בשכנו [בשכנותו] של מקום, דהיינו ביהודה שבה היה המקדש, וראה הערה 40.

ורש"י בקדושין [לז ב ד"ה תבעין] כתב שגם אין מקדשין את החדש בחו"ל, ותמה המנחת חנוך [ד] א"כ איך קדשו משה ואהרן את החדש במדבר [תוספתא ר"ה א י], והעלה מכך שקודם שנתקדשה ארץ יראל, היו מקדשין

ומעברים גם בחו"ל, ותמוה מפרקי דרבי אליעזר [ח] שהקב"ה אמר ליעקב כשיצא לחו"ל, שלא יעבר את השנה.

ויתכן שהקידוש הנלמד מ"כי מציון" לא נעשה בחו"ל אפילו קודם שהתקדשה א"י, ורק הקידוש הנלמד מ"לשכנו תדרשו" יכלו משה ואהרן לעשותו במדבר, כיון שהיו שכני המשכן, וכדלהלן.

33. האור החיים בספרו חפץ ה' ביאר שאמרו כן כדי שיחשיבם בעיני העם, ואז ישמעו דבריהם, ולכן כשגלה מטרם אמר שהם "שוא" דהיינו שאמרו שקר, כי לא באו ללמוד ממנו אלא לחלוק עליו, וגם שהם "תוהו" דהיינו שאינם חכמים עד כדי שיהיו ראויים לחלוק עליו.

בנו של זכריה בן קבוטל] מטהרים, ואילו מה שהיה הוא אוסר, היו הם מתירים, ורצו בכך לגרום שיחשדו בו. (34)

הכריז עליהם חנינא: אנשים אלו, של שוא הם, של תוהו הם!

אמרו לו: הרי קודם אמרת שאנחנו גדולי הדור, ומה שכבר בנית, אי אתה יכול לסתור, ולומר שאנו "שוא" ו"תוהו", וכן מה שכבר גדרת, אי אתה יכול לפרוץ!

אמר להם: מפני מה, אני מטמא ואתם מטהרים את מה שטימאתי? ומפני מה, אני אוסר ואתם מתירים?!

אמרו לו: מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ! ואסור לעשות כן, וכיון

שעשה שלא כהוגן, סתרו את דבריו, כדי להודיע לרבים שאין ללכת אחרי הוראותיו. (35)

אמר להם חנינא: והלא גם עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ כשירד לנהרדעא? (36)!

אמרו לו: הנח לרבי עקיבא, שלא הניח חכם כמותו בארץ ישראל, לפיכך, גם כאשר ירד לחוץ לארץ יכל לעבר שנים ולקבוע חדשים. (37)

אמר להם: והרי אף אני לא הנחתי חכם כמותי בארץ ישראל! ואם כן, אף אני ראוי לעבר שנים בחוץ לארץ.

אמרו לו: אף שבשעה שעזבת את ארץ

34. המהרש"א ביאר שלא היו מטהרין אלא כדי לסתור את דבריו, ולהראות לו שאם לא ישמע לדבריהם, יכולין הם לחלוק עליו אף שלא כהלכה, וכן נקט הרמ"ע מפאנו [קח].

אולם הגר"א והיעב"ץ נקטו שדעתם היתה לטהר במקרה שבא לפניהם, אלא שלולי היו צריכים להתנגד לו, לא היו מטהרים אחר שכבר הורה חכם לאסור.

35. בהגהות חתם סופר ביאר שעשו לו כן, כי בעיבור השנה יש נפקא מינה לטומאה, שאין קטן מטמא בקרי עד ט' שנים, וגילו תלוי בתאריך, וכן לאיסורים כגון ערלה ורבעי שהיתרם חל אחר שעבר זמן האיסור.

ועוד כתב [ח"ז כז] שנחלקו עמו בחלב של בן ט' חודשים, שהולכים בו אחר חדשי לבנה, שלפי קביעתו כבר היה אסור, והם התירו כי עדיין לא התקדש החודש לחשבונם.

36. רש"י הביא שהמקור למעשה זה הוא ממה

שאמר רבי עקיבא במשנה [יבמות קכב ב] "כשהלכתי לעבר שנים בנהרדעא". ותמה במלא הרועים שהרי באותו זמן עדיין היו שם חלק מרבתי, כרבי אליעזר ורבי טרפון ועוד [עיי"ש הוכחותיו], והעלה מכך שמעשה המובא כאן ארע בתקופה מאוחרת יותר [וכן משמע ממה שכתבו תוס' ביבמות שם, שקדש בחו"ל כי היה אונס, ושלא כסוגיין, וראה שרידי אש ח"ד קמח].

ובאור שמח [קידוה"ח ד טז] כתב שאף אם הניח חכמים גדולים ממנו בתורה, כיון שאינם יודעים לחשב חשבונות הראיה כמוהו, יכול לקדש בחו"ל, וראה אבני נזר [או"ח שיד].

37. הרמב"ם [קידוה"ח יא יז] כתב שהביא את חשבון זמני ראית הלבנה רק לפי אופק ירושלים, כי קידוש החודש לפי הראיה שייך רק בארץ ישראל, וכוננתו כדברי בעל המאור [ר"ה ח], שגם גדול הדור שיכול לקדש בחו"ל, אינו מקדש אלא לפי זמני הראיה בארץ ישראל.

ישראל לא הנחת כמותך, (38) אבל עתה יש שם כמותך. לפי שגדירים שהנחת, נעשו תישים בעלי קרנים [כלומר, אותם תלמידי חכמים שהנחת שם, נעשו גדולים ממך, ויש להם כח לנגחך בנידוי, כדלהלן]. והם שגורנו אצלך, וכן אמרו לנו: לכו ואמרו לו לחנינא בשמנו, "אם שומע הוא בקולנו ויפסיק לעבר שנים, מוטב, ואם לאו, יהא בנדוי".

והנניה [חנניה בן אחי רבי יהושע] שהוא לוי, ינגן בכנור, ויכפרו כולם בקרבנות שיקריבו להם שם בכמה. ויאמרו "אין להם חלק באלקי ישראל", כי אם אינם שומעים לקולינו, נחשב שאלו כפרו בה'. (39)

מיד געו כל העם בכביה, ואמרו: חס ושלום לנו מלעשות כן. ודאי יש לנו חלק באלקי ישראל.

טג-ב ועוד אמרו לנו: לכו ואמרו לאחינו שבגולה: אם שומעין הם בקולנו, ואינם הולכים אחרי חנינא, מוטב, ואם לאו, אל יעלו עוד לבית המקדש, אלא יעלו לחר אחר, כמנהג עובדי עבודה זרה שבונים לה מזבח בהרים, ואחיה [שהיה ראש לבני הגולה] יבנה מזבח,

וכל כך למה החמירו חכמים שלא לעבר שנים בחוץ לארץ אפילו אחר שחרב בית המקדש? — משום שנאמר [ישעיה ב ג]: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (40), ומשמע שלעולם אין היתר לעבר שנים בחוץ לארץ.

וביאר בשקל הקדש [בה"ל פ"א ד"ה ואם, פ"ה ד"ה על וד"ה זה] שרק ראית הלבנה בארץ ישראל קובעת, ולכן רק עדים מארץ ישראל יכולים להעיד לצרכה.

ומכאן מקור דברי הרמב"ם [סהמ"צ עשה קנג] שאם לא יהיה שום אדם מישראל בא"י, יבטלו כל המועדות. והיינו, אפילו אם יהא גדול הדור בחו"ל. כי הקידוש תלוי בראיית ארץ ישראל, ובלא עדים מא"י מקדש על פי חשבון מתי חלה הראיה בארץ ישראל.

ובמנחת חנוך [ד] כתב שאם יש אדם גדול בחו"ל שלא הניח כמוהו בא"י, עדיף שהוא יקדש, ולא בי"ד קטן ממנו שבארץ ישראל.

ובמשך חכמה [שמות יב ב] ביאר הטעם שבזמננו שאין ב"ד סמוך, הקידוש תלוי רק בבני א"י, כי אם ירצו ישראל שבא"י לסמוך זקנים הרי הם מוסמכים, ונמצא שדי בחשבון בני א"י לקידוש, כי היות ויש כח לקיבוץ הכללי שבארץ ישראל להסמיך זקנים, הרי חשבונם נחשב כחשבון ב"ד סמוך.

38. ואז באמת יכל לעבר שנים בחו"ל, אלא שמאז ועד עתה קמו חכמים גדולים ממנו בא"י, ושוב אינו יכול לעבר בחו"ל.

39. הגר"ח שמואלביץ [שיחות מוסר לב לה, לג ב] ביאר שחומר הענין הוא משום שאם אין היחיד מקבל מרות רוב חכמי הדור, אף אם הוא גדול הדור, הרי הוא עוקר את מעלת זקני ישראל, שעליהם נשען כל העם, והעושים כך מבטלים את המסורת, ויוצאים מכלל מקבלי התורה, והרי הם "נוטלים" תורה לעצמם, וכאומרים "אין לנו חלק באלוהי ישראל".

וזהו גם חומר האיסור להורות הוראה בפני רבו, שאינו משום הפגיעה בכבוד רבו, אלא מפני ביטול מעלת הזקנים שכלל ישראל כולו נשמע אליהם, [ומסתבר שהוא הטעם בחכם שהורה אחר הוראת חכם שלפניו, ולכן הורו להיפך מחנינא, להראות כיצד נעקרת התורה כשמורים בה שלא כמסורה].

40. תוס' בסנהדרין [שם] הקשו, שהרי שם